

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΘΑΣΙΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΘΑΣΟ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Νίκος Ε. Καραγιαννακίδης¹

Φέτος² συμπληρώνονται 85 χρόνια από την έλευση και εγκατάσταση των Μικρασιατών και Ποντίων προσφύγων στην περιοχή μας και φυσικά στο νησί της Θάσου. Όμως, τα όσα συνέβαιναν στο νησί τα τελευταία χρόνια πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή, και ιδίως η κατάσταση που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της παραμονής του ελληνικού στρατού στη Μικρασία και του ελληνοτουρκικού πολέμου που προηγήθηκε του ξεριζωμού των Ρωμιών από τις εστίες τους παραμένουν ακόμη στο περιθώριο της επιστημονικής έρευνας. Δεν έχει μέχρι τώρα υπάρξει μια συστηματική μελέτη των δημογραφικών δεδομένων της Θάσου αμέσως πριν και αμέσως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, έρευνα που θα μας επέτρεπε να αντιληφθούμε την επίδραση αυτού του δραματικού συμβάντος στη μεταβολή του πληθυσμού του νησιού³.

1. Το κείμενο αφιερώνεται στη μνήμη της προσφυγίνας γιαγιάς μου Χαρίκλειας και σε όλους τους «ασπούδαχτους» αλλά πραγματικά μορφωμένους λαϊκούς ανθρώπους. Δυστυχώς, οι περισσότεροι από αυτούς είναι αποκλεισμένοι από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και επίσης δυστυχώς, η καθημερινή εμπειρία επιβεβαιώνει το ορθόν της τουρκικής παροιμίας "Dunya okumuştan batacak" ή "Dunya batarsa okumuştan batar" («Ο κόσμος θα βουλιάξει από τους γραμματισμένους» ή «Αν βουλιάξει ο κόσμος, από τους σπουδαγμένους θα βουλιάξει»). Για τη γνωστοποίηση σε μένα της συγκεκριμένης παροιμίας, ευχαριστώ θερμότατα τον Κοσμά Ραμαντάνη, συνταξιούχο αρχιτέκτονα του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων και φιλόστορα· για τη συνδρομή τους στην ορθή γραφή της ευχαριστώ τους φίλους Βελή Αϊντίν, διδάκτορα Οθωμανικής Ιστορίας και Γιώργο Μαυρομάτη, διδάκτορα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

2. Η χρονική αναφορά συνδέεται με το διάστημα κατά το οποίο πραγματοποιήθηκε το Συμπόσιο (Σεπτέμβριος 2007).

3. Για μια πρώτη προσέγγιση του θέματος της εγκατάστασης των προσφύγων βλ. *Χ. Βαμβούρη - Κ. Τσέκου*, «Εγκατάσταση προσφύγων στη Θάσο», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 123-136. Σημειώνεται ότι στον τόμο η δεύτερη από τις συγγραφείς αναγράφεται εσφαλμένα «Φανή», αντί του ορθού «Κατερίνα».

Οι μέχρι τώρα (ελάχιστες) γνώσεις που έχουμε για πλευρές της ζωής στη Θάσο και των Θασίων μακριά από αυτήν διαρκούσης της μικρασιατικής εκστρατείας (από την άνοιξη του 1919 μέχρι τις αρχές φθινοπώρου του 1922) προέρχονται από μετρημένες στα δάχτυλα του ενός χεριού δημοσιεύσεις στους μέχρι τώρα εκδοθέντες τόμους του περιοδικού *Θασιακά*: πληροφορίες για Θάσιους καπνεργάτες στην Καβάλα⁴, καθώς και για τη φοίτηση Θασίων στο Γυμνάσιο Καβάλας⁵.

Όσον αφορά δε τη συμμετοχή Θασίων στα εκστρατευτικά σώματα που εστάλησαν στη Ρωσία για να πολεμήσουν τους μπολσεβίκους και (κυρίως) στη Μικρασία, αρχικά για να αναλάβουν τον έλεγχο των περιοχών που κατείχαν οι Σύμμαχοι στα εδάφη της πρώην Οθωμανικής αυτοκρατορίας και στη συνέχεια για να πολεμήσουν τις δυνάμεις του Κεμάλ Ατατούρκ και να ενσωματώσουν τις περιοχές όπου κατοικούσαν οι ελληνορθόδοξοι της Μικράς Ασίας και του Πόντου στην Ελλάδα, αυτή μας είναι γνωστή μέσα από το πολυσέλιδο ημερολόγιο του Νίκου Βασιλικού (Ν.Β.)⁶, το σχολιασμό μιας ανέκδοτης επιστολής του Ν.Β. από το γιο του⁷, τη βιογραφία του Ν.Β.⁸, ένα δημοσίευμα για δυο Θασίτες στην εκστρατεία της Ρωσίας στα 1919⁹, καθώς και το εντυπωσιακό έμμετρο ημερολόγιο του Μαργαρίτη Π. Προέδρου από τη συμμετοχή του στις εκστρατείες της Ουκρανίας και της Μικράς Ασίας¹⁰.

Διαπιστώνεται, όμως, ένα κενό, το οποίο αφορά το διάστημα 1919-1922 στη Θάσο και τη ζωή των Θασίων, τόσο αυτών που παρέμειναν στο νησί αφοσιωμένοι στα ειρηνικά τους έργα όσο και αυτών που στρατεύτηκαν: υπάρχει και μια άλλη ολιγομελέστερη ομάδα, οι ξενομερίτες που ήρθαν στο νησί για να εργαστούν. Οι τελευταίοι ήταν κυρίως στελέχη της δικαιοσύνης και της εκπαίδευσης. Θα αναφερθούμε και σε αυτούς.

Η παρούσα ανακοίνωση αποσκοπεί στο να παρουσιάσει τη ζωή στα μετόπι-

4. Βλ. Βερ. Δαλακούρα, «Οι Θάσιοι καπνεργάτες μέσα από το έργο του διηγηματογράφου Φώτη Πρασίνη (1912 - 1973)», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 265 - 272.

5. Βλ. Δ. Θεοδορίδης, «Θάσιοι μαθητές που φοίτησαν στο εξατάξιο Γυμνάσιο Καβάλας (1919 - 1940)», *Θασιακά* 10 (2001), σ. 315 - 327.

6. Βλ. Ν. Βασιλικός, «Το ημερολόγιο της Μικρασιατικής εκστρατείας», *Θασιακά* 11 (2004), σ. 23-174.

7. Βλ. Β. Βασιλικός, «Η μάχη του Σαγγάριου μέσα από μια ανέκδοτη επιστολή του Ν. Βασιλικού», *Θασιακά* 9 (1996), σ. 113-125.

8. Βλ. Κ. Χιόνης, «Βιογραφίες νεότερων ανδρών της Θάσου. Αύγουστος Θεολογίτης και Νίκος Βασιλικός», *Θασιακά* 2 (1985), σ. 109 - 122.

9. Βλ. Ανδρ. Παπανδρέου, «Δύο Θασίτες στην εκστρατεία της Ρωσίας το 1919», *Θασιακά* 3 (1986), σ. 94 - 97, όπου και αναφορά στο θάνατο - από ασθένεια στη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας - του συμμετασχόντος στην εκστρατεία της Ουκρανίας στα 1919 Κώστα Σπυρίδη, συγχωριανού του Νίκου Βασιλικού από το Ραχώνι (στη σ. 96).

10. Βλ. Χρ. Π. Προέδρου, «Το στρατιωτικό ημερολόγιο του Μαργαρίτη Π. Προέδρου (1918 - 1922)», *Θασιακά* 13 (2006), σ. 255 - 424.

σθεν και τα νέα από το μέτωπο στη διάρκεια των σαράντα μηνών που διήρκεσε ο πόλεμος (Μάιος 1919- Σεπτέμβριος 1922) μέσα από ένα υλικό μέχρι τώρα αναξιοποίητο, τις αθηναϊκές εφημερίδες του καιρού εκείνου. Όπως εύστοχα -κατά την εκτίμησή μας- επισημάνθηκε, «ο λόγος του [τύπου] θεμελιώνεται και συστηματοποιείται θεωρητικά στη στιγμή της συνάρθρωσης των πολιτικών – παραταξιακών προτεραιοτήτων με τις υποδοχές στην κοινή γνώμη και τον ήδη διαμορφωμένο συμβολικό χώρο»¹¹. Συνεπείς σε αυτή μας την πεποίθηση, επιλέξαμε, όσο αυτό στάθηκε δυνατόν, εφημερίδες από όλο το πολιτικό φάσμα της εποχής.

Συγκεκριμένα, μελετήθηκαν το φιλοβασιλικό *Εμπρός*, η λυσσωδώς αντιβενιζελική *Καθημερινή* και ο εξοχής αντίθετος στην εκστρατεία *Ριζοσπάστης*¹². Βέβαια, δεν διατίθεται στη βάση των ψηφιακοποιημένων από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας εφημερίδων φιλοβενιζελικό φύλλο, αλλά η έρευνά μας δεν φάνηκε να επηρεάζεται σοβαρά από αυτό. Το υλικό που αποδελτιώθηκε και χρησιμοποιήθηκε -για τις ανάγκες, τουλάχιστον, του εξεταζόμενου θέματος- έχει σχεδόν αμιγώς ειδησεογραφικό χαρακτήρα και, απ' ό,τι διαπιστώθηκε, δεν φαίνεται να επιχειρήθηκε παραχάραξη ή απόκρυψη δυσάρεστων ειδήσεων σχετικών με το θέμα μας, όπως λ.χ. μεγάλος αριθμός τραυματιών ή μεταφορά τους σε νοσοκομεία.

Δυστυχώς, από όσα γνωρίζουμε, δεν έχουν σωθεί φύλλα τοπικών (καβαλιώτικων) εφημερίδων της εποχής. Ειδήσεις από Θάσο έχουν εντοπιστεί μόνο στα φύλλα καβαλιώτικης εφημερίδας στα 1916, όταν η *Σημαία* εκδιδόταν στο νησί.

Η πρώτη αναφορά στη Θάσο που εντοπίζεται στο υλικό που μελετήθηκε για τις ανάγκες της παρούσης μελέτης βρίσκεται στο φύλλο της εφημερίδας *Εμπρός* της 28ης Μαΐου 1919. Η ελληνική στρατιωτική παρουσία στη Μικρασία είναι πολύ πρόσφατη: έχουν περάσει μόλις 25 μέρες από την αποβίβαση στρατού στη Σμύρνη. Στο συγκεκριμένο φύλλο αναδημοσιεύονται εκτενή αποσπάσματα από άρθρο της γαλλικής εφημερίδας *Φιγκαρό*, γραμμένο από διαπρεπή φιλέλληνα του Παρισιού. Το κείμενο αναφέρεται στην ανάγκη να ανήκουν για πάντα στην Ελλάδα τα νησιά του Αιγαίου «από της Ρόδου και των Δωδεκανήσων μέχρι της Λήμνου και της Θάσου [που] όλαι κατοικούνται υπό ενός και ημίσεος εκατομμυρίου Ελλήνων». Το Συνέδριο της Ειρήνης βρίσκεται σε εξέλιξη, τα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν έχουν ακόμη διανεμηθεί οριστικά και τα νησιά απο-

11. Δ. Παπαδημητρίου, «Και εχρειάσθη η 21η Απριλίου διά να μην απαλεσθή η νίκη του Γράμμου»: η ιδεολογία της μετεμφυλιακής Δεξιάς και η κατάργηση της Ιστορίας στο λόγο της "Επανάστασης", στο Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης / Γ. Αθανασάτου - Α. Ρήγος - Σ. Σεφεριάδης (επιμ.), Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές - Ιδεολογικός λόγος - Αντίσταση, Αθήνα 2009, σ. 153.

12. Τα φύλλα του *Εμπρός* και του *Ριζοσπάστη* είναι διαθέσιμα στο <http://www.nlg.gr>, ενώ τα φύλλα της *Καθημερινής* έθεσε στη διάθεση του γράφοντος ο κ. Κώστας Καλφόπουλος, υπεύθυνος της επιχείρησης ψηφιακοποίησης του «σώματος» της εφημερίδας. Τον κ. Καλφόπουλο ευχαριστώ θερμότατα και από αυτή τη θέση.

τελούν σημαντικό διακύβευμα. Ας μην ξεχνούμε ότι έπρεπε να φτάσουμε στα 1948 για να ενσωματωθούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Τέτοια άρθρα θεωρούνταν απαραίτητα για την ενίσχυση των ελληνικών διεκδικήσεων και δεν είναι τυχαίο ότι στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας φιλοξενούνται τόσο ειδήσεις για αιτήματα της Ελλάδας να της παραχωρηθεί ο έλεγχος περιοχών της Μικρασίας όσο και αναφορές σε αιτήματα προερχόμενα από κατοίκους περιοχών της Μικρασίας που επιθυμούν είτε την ελληνική είτε την ιταλική «προστασία»¹³.

Ο καιρός περνά γρήγορα, οι ελληνικές δυνάμεις προωθούνται (όχι πάντα χωρίς προβλήματα) και η επόμενη είδησή μας αφορά επίσκεψη κυβερνητικού παράγοντα στη Θάσο. Ο Γεώργιος Καφαντάρης, υπουργός Γεωργίας από τον Ιανουάριο του 1919, περιοδεύει στην περιοχή και –αφού επισκέφθηκε τη Δράμα, την Καβάλα και τη Χρυσούπολη– φτάνει στις 19 Αυγούστου στη Θάσο¹⁴.

Επιλέξαμε να μην παρενθέσουμε άλλες ειδήσεις στις προαναφερθείσες, αλλά, ομαδοποιώντας σχετικά δημοσιεύματα, πληροφορούμαστε ότι καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού (από τις 16 Ιουλίου μέχρι τις 24 Αυγούστου) έφτανε συχνά πλοίο στο νησί μεταφέροντας αλληλογραφία. Συγκεκριμένα, στις 16 Ιουλίου η αλληλογραφία έφτασε με το πλοίο «Έλσα», στις 9 Αυγούστου με το ίδιο πλοίο, στις 20 Αυγούστου με το πλοίο «Δελφίν» και στις 24 με το πλοίο «Ελλάσποντος».

Το 1919 τελειώνει με την Ελλάδα να ελέγχει τη Θράκη, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Νεϊγί και την αναδιάρθρωση του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος, με το σχηματισμό της Στρατιάς Κατοχής Μικράς Ασίας.

Το 1920 μπαίνει με περαιτέρω ενίσχυση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων.

Η πρώτη αναφορά σε είδηση σχετική με τη Θάσο που γίνεται στα φύλλα των εφημερίδων που εξετάζονται καθυστερεί πολύ. Έπρεπε να φτάσει το καλοκαίρι. Στις 6 Ιουνίου 1920, εμφανίζεται –στο *Εμπρός*– αναφορά στη Θάσο. Δεν σχετίζεται με τη μικρασιατική εκστρατεία, αλλά με τις πολεμικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στο νησί στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Συγκεκριμένα, την προηγούμενη του δημοσιεύματος, στις 5 Ιουνίου 1920, ο Άγγλος ναύαρχος Κέλλυ, συνοδευόμενος από τον υπουργό των Ναυτικών Μιαούλη, επέδωσε στον Έλληνα κελευστή Κ. Παπαβλάχο το αγγλικό μετάλλιο ανδραγαθίας για τη δράση του τιμηθέντος υπαξιωματικού στη Θάσο κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Εν τω μεταξύ, ο πόλεμος στη Μικρασία είχε γίνει ολομέτωπος και οι ελληνικές δυνάμεις είχαν προχωρήσει στην κατάληψη σημαντικού μέρους της μικρασιατικής ενδοχώρας, αλλά και περιοχών της Προύσας.

Οι Σύμμαχοι ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στο ενδεχόμενο της ελληνικής επέκτασης προς Ανατολάς, και επέτρεψαν στις δυνάμεις του Κεμάλ Ατατούρκ την

13. Βλ. άρθρα εφημερίδων της εποχής εκείνης.

14. «Ο κ. Καφαντάρης εις Δράμαν», εφ. *Εμπρός*, 19 Αυγούστου 1919, σ. 2.

εξασφάλιση της δυνατότητας ανασυγκρότησης¹⁵. Οι Δυτικοί, συνειδητοποιώντας το πόσο ανεξάντλητες ήταν οι ανθρώπινες εφεδρείες του κεμαλισμού, διαβλέποντας κίνδυνο για τα πετρέλαια του Κιρκούκ και της Μοσούλης και κινούμενοι από το φόβο της προσέγγισης της Σοβιετικής Ρωσίας με τους κεμαλικούς, θα οδηγούνταν γρήγορα στην αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών και σε *-de facto* αρχικά – αναγνώριση του ποιος ήταν ο πραγματικός ηγέτης της Τουρκίας¹⁶.

Αναφέρθηκε παραπάνω ότι δεν διαπιστώθηκε παραχάραξη ειδήσεων σχετικά με αριθμό τραυματιών και νεκρών μαχητών, αλλά αν κανείς μελετήσει προσεκτικά την αρθρογραφία και το «πνεύμα» των εξεταζόμενων εφημερίδων (εκτός από το *Ριζοσπάστη*), διαπιστώνει πόσο εύστοχη υπήρξε η επισήμανση ότι «οι μεγάλες, έως τότε, στρατιωτικές και διπλωματικές επιτυχίες της χώρας και η γνωστή, βραχυπρόθεσμα κερδοφόρος ροπή του ελληνικού τύπου προς την πατριδεμπορία, είχαν δημιουργήσει – και κατά την περίοδο εκείνη – ένα κλίμα έντονου, και πέραν ενός σημείου αυτοτροφοδοτούμενου εθνικισμού, υπέροχα ελεύθερου από κάθε επαφή με την εξελισσόμενη πραγματικότητα, που δεν ήταν δυνατόν να ανασταλεί με λογικά επιχειρήματα»¹⁷.

Επιστρέφοντας στο έδαφος της Θάσου και στους Θασίους που δεν εμπλέκονταν άμεσα με τον πόλεμο, μαθαίνουμε ότι η «παράδοση» των πυρκαγιών στο νησί (ευτυχώς δεν συμπεριλήφθηκε το θέρος του 2007 στις πυρόπληκτες περιοχές) ανάγεται τουλάχιστον στα 1920. Σύμφωνα με το *Ριζοσπάστη*, και όπως ανέφερε τηλεγράφημα σταλμένο από τη Θάσο προς το υπουργείο Εσωτερικών στις 14 Ιουλίου, την προηγούμενη μέρα δυο βοσκοί, ο Β. Αδάμ και ο Σ. Δούκας, «έθεσαν πυρ παρά την θέσιν Άγιος Ανδρέας, εξ ης απετεφρώθησαν εξ αμελείας 150 στρέμματα περιέχοντα 5000 ελαιόδενδρα και 100 πεύκα. Αι ζημιαί υπερβαίνουν τας 100 χιλιάδας δραχμάς». Για την ιστορία και για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της ζημιάς, η τιμή της εφημερίδας που περιείχε την είδηση ήταν 20 λεπτά της δραχμής. Την ίδια μέρα της πυρκαγιάς, το πλοίο «Ζάτουνα» ξεκινούσε από τον Πειραιά για να φέρει στη Θάσο την αλληλογραφία: αυτό μας πληροφορεί το *Εμπρός* της 13ης Ιουλίου. Στο ίδιο φύλλο διαβάζουμε ότι την περασμένη νύχτα ο ελληνικός στρατός είχε καταλάβει την Αδριανούπολη.

Μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς αναφορά των αθηναϊκών εφημερίδων σε Θασίους και στη Θάσο και φτάνουμε στο καλοκαίρι του 1921. Έχει μεσολαβήσει η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 και οι διάδοχοί του στην εξουσία, αυτοί που υπόσχονταν ειρήνευση και επιστροφή

15. Θαν. Χρήστου, «Στρατιωτικό τοπίο και πρωταγωνιστές», στο αφιέρωμα «Σμύρνη, Μικρασία. Η ακμή, η εκστρατεία, η καταστροφή», έκδοση της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*, Σεπτέμβριος 2007, σ. 73.

16. Γ. Ν. Γιαννιλόπουλος, «Από το θρίαμβο στην καταστροφή», *Καθημερινή/Επτά Ημέρες*, 31 Οκτωβρίου 1999, σ. 8 - 10. Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Μικρασιατική Καταστροφή», ό.π., σ. 14 - 16.

17. Γ. Ν. Γιαννιλόπουλος, ό.π.

των στρατευμένων παιδιών του ελληνικού λαού στα σπίτια τους, επανέφεραν τον Κωνσταντίνο, συνέχισαν τον πόλεμο και επέτειναν το κλίμα της πώλωσης και του διχασμού. Δόθηκε, ακόμη, ένα πρόσχημα στους Δυτικούς να εγκαταλείψουν την Ελλάδα και να συνδιαλλαγούν με τον Κεμάλ. Σταδιακά, η στρατιωτική κατάσταση θα χειροτερεύει. Βέβαια, την άνοιξη και το καλοκαίρι, παρά τις συστάσεις και τις μεσολαβήσεις των Δυτικών, η ελληνική κυβέρνηση ενέτεινε τη στρατιωτική δράση, που έφερε τη νίκη στο Εσκή Σεχίρ.

Ο Σαγγάριος, που θα γέμιζε κορμιά Ελλήνων στρατιωτών, δεν φαινόταν ακόμη στον ορίζοντα.

Όπως συνέβη και το 1920, η πρώτη αναφορά σε είδηση σχετική με τη Θάσο που γίνεται στα φύλλα των εφημερίδων που εξετάζονται καθυστερεί πολύ. Στις 2 Ιουνίου 1921, ενώ στο κεντρικό τμήμα της 1ης σελίδας της *Καθημερινής* δεσπόζει η φωτογραφία του βασιλιά Αλέξανδρου κάτω από τον τίτλο «Ο Βασιλεύς εις την Σμύρνην», το δεξιό μέρος καταλαμβάνεται από ένα μονόστηλο σε όλο το μήκος της σελίδας με τίτλο «Η περίθαλψις των προσφύγων». Εκεί, μεταξύ άλλων, διαβάζουμε ότι παρά την παλιννόστηση των περισσοτέρων από τους Θράκες που κατέφυγαν στην Ελλάδα (λόγω διπλωματικών συνθηκών και πολεμικών συγκρούσεων) μεταξύ 1913-1918, περίπου 20.000 παραμένουν ακόμη σε διάφορα μέρη της χώρας. Απ' αυτούς, περισσότεροι από 300 (335 για την ακρίβεια) είναι εγκατεστημένοι («διαμένοντες εισέτι» είναι ο όρος που χρησιμοποιείται) στη Θάσο¹⁸.

Στις 19 Αυγούστου, διαβάζουμε στο φύλλο της *Καθημερινής* ότι με το πλωτό νοσοκομείο «*Αμφιτρίτη*», το οποίο διευθυνόταν από το γιατρό Κ. Μανιάτη και κατέπλευσε την προηγούμενη στον Πειραιά, μεταφέρθηκαν από τα Μουδανιά της Μικράς Ασίας 247 ασθενείς και τραυματίες αξιωματικοί και στρατιώτες. Από αυτούς, 108 μεταφέρθηκαν σε στρατιωτικό νοσοκομείο του Πειραιά και οι υπόλοιποι 139 σε διάφορα νοσηλευτικά ιδρύματα της Αθήνας. Μεταξύ αυτών βρισκόταν ο στρατιώτης Παπατσάνης Γεώργιος του 27ου συντάγματος Πεζικού από τη Θάσο (σε όλες τις περιπτώσεις που απλώς αναφέρεται «Θάσος» δεν εννοείται αναγκαστικά ότι ο τραυματίας κατάγεται από το Λιμένα). Ο στρατιώτης διακομίστηκε στο Ζ' Στρατιωτικό Νοσοκομείο (στεγαζόταν στο Μαράσλειο Διδασκαλείο) με τραύμα στο αριστερό πόδι. Στο ίδιο φύλλο αναφερόταν ότι ο ελληνικός στρατός προήλυνε και βρισκόταν 30 χιλιόμετρα από την Άγκυρα, ενώ οι κεμαλικοί υποχωρούσαν πανικόβλητοι, μεταφέροντας τις υπηρεσίες από την Άγκυρα στην Καισάρεια.

Στις 27 Αυγούστου του 1921, ο ανταποκριτής της *Καθημερινής* στη Χαλκίδα μεταδίδει ότι με το πλωτό νοσοκομείο «*Κωνσταντινούπολις*» διακομίσθηκαν την προηγούμενη και τοποθετήθηκαν στο στρατιωτικό νοσοκομείο της ευβοϊκής πρωτεύουσας 408 τραυματίες από τις μάχες στον ποταμό Σαγγάριο. Ανάμεσά

18. Βλ. εφ. *Καθημερινή*, φύλ. 2.6.1921.

ροφορεί με τη σειρά του για τραυματίες. Όπως διαβάζουμε σε ανταπόκριση από τη Σμύρνη στο φύλλο της 1ης του μήνα, διακομίσθηκαν στις 30 Αυγούστου, με το πλωτό νοσοκομείο «Έλση» από τα Μουδανιά, 409 τραυματίες. Ανάμεσά τους βρισκόταν και ο στρατιώτης Νικόλαος Κουτσαμανής από το «Κάστρον Θάσου», οπλίτης του 3ου Συντάγματος Πεζικού.

Είναι το *Εμπρός* και πάλι που μας ενημερώνει για μεταφορά τραυματιών. Από το φύλλο της 3ης Σεπτεμβρίου και τηλεγράφημα από τη Θεσσαλονίκη πληροφοροφούμαστε ότι την προηγούμενη μέρα έφτασε εκεί το ατμόπλοιο «Άνδρος» μεταφέροντας δεκάδες τραυματίες, οι οποίοι τοποθετήθηκαν σε δύο νοσοκομεία. Ανάμεσά τους βρίσκουμε το Θάσιο λοχία Δ. Σίσκο.

Στο φύλλο της *Καθημερινής* της 4ης Σεπτεμβρίου βρίσκουμε ακόμη μια αναφορά σε Θάσιους τραυματίες. Όπως γράφεται στην 3η σελίδα της εφημερίδας, το πρόβλημα των τηλεγραφικών γραμμών δεν επέτρεψε στον ανταποκριτή της να αποστείλει όλα τα ονόματα των τραυματιών που μετέφερε το «Άνδρος» στη Θεσσαλονίκη. Συμπληρώνει τον κατάλογο και μέσα στους αναφερομένους εντοπίζουμε 4 Θάσιους: στο Α' Στρατιωτικό Νοσοκομείο, το λοχία Χ. Μηκράνη και τους ανθυπολοχαγούς Κλέαρχο Λαμπίρη και Γρηγόριο Μαρούδα, ενώ στο Β' έχει διακομισθεί ο λοχίας Δημήτριος Σίσκος από το «Ρειχόνιον Θάσου» (ενν. Ραχώνι). Ο τελευταίος είναι ο ίδιος που αναφερόταν στο φύλλο του *Εμπρός* της 3ης Σεπτεμβρίου, αλλά εδώ μας δίνονται περισσότερα στοιχεία γι' αυτόν²⁰. Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύονται θριαμβευτικά ανακοινωθέντα του αρχιστρατήγου Παπούλα και του ελληνικού Επιτελείου και ο πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης αποκλείει ενδεχόμενο ειρήνευσης χωρίς πλήρη ικανοποίηση των ελληνικών αξιώσεων, αφού –όπως δηλώνει σε συντάκτη της εφημερίδας– «τα στρατεύματά της ευρίσκονται εκατοντάδας χιλιομέτρων εντός του εχθρικού εδάφους και κυριαρχούν ολοκλήρου σχεδόν του δικτύου συγκοινωνιών».

Δέκα μέρες αργότερα, στις 14 Σεπτεμβρίου, είναι το *Εμπρός* που μας πληροφορεί για την τύχη στρατευμένων Θασίων. Αυτή τη φορά αναφέρεται πως το πλωτό νοσοκομείο «Έλση» μετέφερε την προηγουμένη στη Θεσσαλονίκη 381

20. Στα ονόματα των πεσόντων στη διάρκεια (και) της Μικρασιατικής Εκστρατείας αναφέρεται το άρθρο της κ. Αγγελικής Κιουρτσή - Μιχαλοπούλου που περιλαμβάνεται στον παρόντα τόμο. Η κ. Κιουρτσή είχε την καλοσύνη να θέσει υπόψη μου το κείμενο της εργασίας της. Από τη συγκριτική ανάγνωση των ονομάτων που αναφέρονται στην παρούσα μελέτη και σε εκείνη της κ. Κιουρτσή δεν προέκυψε ταύτιση. Η μόνη (πιθανή;) σύμπτωση αφορά τον στρατεύσιμο Σίσκο, μόνο που η δική μου έρευνα τον φέρει ως «Δημήτριο», δεκανέα από το Ραχώνι, τραυματία, ενώ της κ. Κιουρτσή τον αναφέρει ως «Κ.», οπλίτη από το Θεολόγο, πεσόντα στην εκτέλεση του καθήκοντος. Έτσι, μένει προς το παρόν ανεξακριβωτο αν τελικά απεβίωσε κάποιος από τους τραυματίες Θασίους εφέδρους, οι οποίοι μεταφέρθηκαν «οίκαδε» (σύμφωνα με τον τίτλο του περιφημου άρθρου του ιδρυτή και εκδότη της *Καθημερινής* Γεωργίου Α. Βλάχου, άρθρου γραμμένου βέβαια στις αρχές του φθινοπώρου του 1922, όταν όλα προμηνούσαν την αναπόφευκτη συντριβή).

«ηρωικούς», όπως τους χαρακτηρίζει, τραυματίες, μεταξύ των οποίων υπάρχουν 3 Θάσιοι: ο δεκανέας Παπαφωτίου από τα Κουλάκια²¹, ο υποδεκανέας Β. Βασιλάς και ο στρατιώτης Ι. Βλαχογιάννης.

Δύο εβδομάδες μετά, στο φύλλο της *Καθημερινής* της 28ης Σεπτεμβρίου 1921, διαβάζουμε ειδήσεις για Θασίους στρατευμένους στην πρώτη και την τρίτη σελίδα. Στη μεν πρώτη σελίδα αναφέρεται ότι την προηγούμενη μεταφέρθηκαν στη Σμύρνη από το Ουσάκ, θέατρο πολυαίμακτων συγκρούσεων το καλοκαίρι του 1921, αρκετές δεκάδες τραυματιών των μαχών στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ. Μεταξύ τους βρισκόταν ο στρατιώτης Ι. Λασκαρίδης του 1ου Συντάγματος Πεζικού. Στην τρίτη σελίδα παρατίθενται τα ονόματα περισσότερων από εβδομήντα στρατιώτες και αξιωματικούς που μεταφέρθηκαν στα νοσοκομεία της Αθήνας, του Πειραιά και της Κορίνθου. Ανάμεσα στα ονόματα αυτών που τοποθετήθηκαν στο Δ' Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών βρίσκεται και αυτό του υποδεκανέα Ν. Ξένου από το Καζάμπιτ (ενν. Καζαβίτι) Δράμας, με διαμπερές τραύμα στο μηρό.

Κι ενώ στην πρώτη σελίδα του φύλλου της 5ης Οκτωβρίου 1921 της φιλοκυβερνητικής *Καθημερινής*, που 11 μήνες νωρίτερα είχε πανηγυρίσει την ήττα του Βενιζέλου και την επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου, δεσπόζει ένας μακρύς κατάλογος ονομάτων των νεκρών τραυματιών και ένα κύριο άρθρο που μιλά για μία «πένθιμον, μακράν παρέλασιν νεκρών», των Ελλήνων στρατιωτών που «μνημονεύουσιν οι θλιβεροί κατάλογοι», μια είδηση στη δεύτερη σελίδα έρχεται να θυμίσει ότι η ζωή συνεχίζεται μακριά από το πολεμικό μέτωπο. Ταυτόχρονα, υπενθυμίζει και την αιγυπτιακή παρουσία στη Θάσο. Δημοσιεύεται η αγγελία για τον πλειοδοτικό διαγωνισμό που αφορά την πώληση του ατμοπλοίου «Θάσος». Πρόκειται για ένα πλοίο ανοιχτής θάλασσας, «ρεμούλκο» όπως περιγράφεται, το οποίο είναι ελλιμενισμένο στην Αλεξάνδρεια και που μπορούν να εξετάσουν οι υποψήφιοι αγοραστές καθ' εκάστην, πλην εορτών και Παρασκευών (αναφερόμαστε σε χώρα μουσουλμάνων και η Παρασκευή είναι η θρησκευτική τους αργία, ανάλογη με τη χριστιανική Κυριακή). Οι ενδιαφερόμενοι καλούνται να απευθύνουν τις προσφορές τους στη Διεύθυνση των Σουλτανικών Αιγυπτιακών Βακουφίων στο Κάιρο ή στην αντίστοιχη Διεύθυνση Αιγυπτιακών Σουλτανικών Βακουφίων Καβάλας –Θάσου στην Καβάλα μέχρι το τέλος του έτους. Σε διπλανή στήλη, ανακοινώνεται πως «το πολυτελές ταχύπλοον θαλαμηγόν ατμόπλοιον "Ιθάκη"», που αναχωρεί την ίδια μέρα από τον Πειραιά για Χαλκίδα, Βόλο και Θεσσαλονίκη, «δέχεται επιβάτας και διά Θάσον»: θα μετεπιβιβάζονται, βέβαια, στο ατμόπλοιο «Αιγαίον», που θα περιμένει το «Ιθάκη»²².

21. Δε στάθηκε δυνατόν να ταυτιστεί το τοπωνύμιο. Ελπίζω σε μελλοντική επιτυχία κάποιου ερευνητή.

22. Βλ. εφ. *Καθημερινή*, φύλ. 5.10.1921.

Από το *Εμπρός* της επομένης, 6ης Οκτωβρίου 1921, διαβάζουμε για τη μετάθεση του γραμματέα του Ειρηνοδικείου Θάσου Α. Αλβανίτη στη Νιγρίτα Σερρών, χωρίς να τοποθετείται αντικαταστάτης του.

Κι ενώ στο μέτωπο επικρατεί σχετική απραξία και ο πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης περιφέρεται στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες αναζητώντας πολιτική, στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη, η Θάσος απουσιάζει από τις αθηναϊκές εφημερίδες μέχρι το Φεβρουάριο του 1922.

Με δύο αναφορές επανέρχεται το νησί στα φύλλα που μελετούμε την 1η Φεβρουαρίου 1922. Οι αναφορές είναι αμφοτέρως δυσάρεστες, αλλά άσχετες με τον πόλεμο. Στην πρώτη περίπτωση, πληροφορούμαστε από τη σχετική ανακοίνωση ότι (μαζί με άλλους συναδέλφους τους από όλη την Ελλάδα) παραιτούνται από την υπηρεσία τους οι υποδιδάσκαλοι Ν. Χαρανάς του Δημοτικού Σχολείου του Θεολόγου και Εριφύλη Χαϊδευτού του αντίστοιχου της «Θάσου» (Λιμένα)²³. Στη δεύτερη, μαθαίνουμε ότι αντίθετα με ό,τι συμβαίνει σε δεκάδες άλλα δικαστήρια, δεν καλύπτεται το κενό του γραμματέα του Ειρηνοδικείου Θάσου²⁴. Στο ίδιο φύλλο αναφέρεται η εξόχως ανησυχητική πιθανότητα να ζητηθεί από τους Άγγλους υποψήφιους δανειστές της Ελλάδας το μονοπώλιο των καπνών της Καβάλας ως εγγύηση για τη σύναψη του δανείου που ζητούσε ο Γούναρης.

Απρίλιος 1922. Μεγάλο Σάββατο, 3 του μήνα. Η πασχαλινή αγορά της Αθήνας παρουσιάζει επάρκεια αγαθών και ο δημοσιογράφος του *Εμπρός* σχολιάζει ότι με μισά χαρτονομίσματα (ο υπουργός Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης είχε προχωρήσει το Φεβρουάριο του ίδιου χρόνου στο κόψιμο των χαρτονομισμάτων στη μέση, μετατρέποντας το κομμάτι που παρέμενε στον πολίτη σε χαρτονομίσμα μισής αξίας από την ονομαστική του και το υπόλοιπο σε έντοκο ομόλογο αναγκαστικού εσωτερικού δανείου) οι Αθηναίοι αγοράζουν ολόκληρα αρνιά: τα δέκα κιλά κοστίζουν 140-150 δραχμές. Την ίδια μέρα, μακριά από το αναστάσιμο πνεύμα, οι κατά τόπους στρατιωτικές αρχές διατάσσονται να στέλνουν ονομαστικές καταστάσεις λιποτακτών του μετώπου σε διάφορα μέρη: η Θάσος ορίζεται τόπος όπου πρέπει να στέλνονται οι καταστάσεις με τα ονόματα των λιποτακτών που κατάγονταν από τη Μακεδονία. Στην ίδια σελίδα, αναφέρεται ότι οι Σύμμαχοι πιέζουν την Ελλάδα να απαντήσει σε προτάσεις για ειρήνη με την Τουρκία, που η εφημερίδα θεωρεί «άτιμη».

Ενάμιση μήνα αργότερα, στις 23 Μαΐου 1922, αρχίζει στην πρωτεύουσα η 1η Συνέλευση της Συνομοσπονδίας Γεωργικών Συνεταιρισμών. Μεταξύ των 119 αντιπροσώπων από 150 συνεταιρισμούς βρίσκεται στο φουαγιέ του Δημοτικού θεάτρου της Αθήνας και ένας αντιπρόσωπος από τη Θάσο. Η εφημερίδα

23. «Διδασκαλικά μεταβολαί», εφ. *Εμπρός*, 1 Φεβρουαρίου 1922, σ. 2.

24. «Δικαστικά μεταβολαί», εφ. *Εμπρός*, 1 Φεβρουαρίου 1922, σ. 2.

Εμπρός, από όπου προέρχεται η είδηση, δεν μας πληροφορεί σχετικά με το όνομά του.

Η απραξία στο μέτωπο συνεχίζεται και η Ελλάδα αποφασίζει να ανανεώσει τις δυνάμεις της που βρίσκονται στη Μικρασία. Είμαστε πια στις αρχές Αυγούστου 1922, ο Κεμάλ προετοιμάζεται για μεγάλη αντεπίθεση και το ελληνικό επιτελείο την αναμένει. Με ανακοίνωση στις εφημερίδες της 3ης Αυγούστου καλούνται οι έφεδροι της κλάσης 1923 να παρουσιαστούν στο Στρατό. Οι στρατεύσιμοι από τα νησιά του Αρχιπελάγους, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η Θάσος, καλούνται να παρουσιαστούν στη Σμύρνη²⁵.

Αυτοί οι στρατεύσιμοι δεν επρόκειτο να πάνε ποτέ στη Σμύρνη. Στις 13 του μήνα, δέκα μέρες μετά τη δημοσίευση της πρόσκλησης για κατάταξη, τα στρατεύματα του Κεμάλ εφορμούν. Οι ελληνικές δυνάμεις περίμεναν ορδές και αντικρίζουν έναν συγκροτημένο στρατό, με προβλήματα αλλά με εμπειροπόλεμο στελέχη και υψηλό φρόνημα. Η πανωλεθρία επέρχεται τάχιστα και το μέτωπο καταρρέει.

Τις αμέσως επόμενες μέρες εκατοντάδες τραυματίες των μαχών της 13ης και 14ης Αυγούστου μεταφέρονται σε νοσοκομεία της Αθήνας. Τρεις από τις τέσσερις σελίδες της *Καθημερινής* της 22ης Αυγούστου 1922 είναι γεμάτες από ονόματα τραυματιών, ενώ η τελευταία βρίθει από αντιφατικές ειδήσεις: άλλες μιλούν για ανάκαμψη του ελληνικού στρατού κι άλλες για επίταξη όλων των πλοίων. Το βέβαιο είναι πως οι Θάσιοι στρατιώτες Νικόλαος Πολύμερος του Θεοδώρου του Λόχου Σκαπανέων του 3ου Σώματος Στρατού και Ι. Σαμοκλάδης του Κ. του 35ου Συντάγματος Πεζικού συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο.

Μιαν εβδομάδα αργότερα, σχεδόν τα πάντα έχουν ξεκαθαρίσει. Το κύριο άρθρο της *Καθημερινής* της 28ης Αυγούστου επισημαίνει πως ό,τι συνέβη είναι πολύ και δεν πρέπει την ήττα να ακολουθήσει εμφύλιος πόλεμος. Όλη η τέταρτη σελίδα είναι γεμάτη από τα ονόματα 800 τραυματιών που μεταφέρθηκαν από τη Σμύρνη με το πλωτό νοσοκομείο «Αρκαδία». Μεταξύ τους οι Θάσιοι στρατιώτες Δημήτριος Αμερικάνος του Παναγιώτη, οπλίτης του 8ου Συντάγματος Πεζικού από την Ποταμιά με ελονοσία, Ιωάννης Καφουγιώργης του Σταύρου, οπλίτης του 46ου Συντάγματος Πεζικού από τη «Θάσο Δράμας» με τραύμα στο αριστερό χέρι, Ιωάννης Σωτηρίου του Σωτηρίου, οπλίτης και αυτός του 46ου Συντάγματος Πεζικού από το Κάστρο Θάσου, με παθολογική νόσο. Στο ίδιο φύλλο περιλαμβάνεται διάγγελμα του βασιλιά Κωνσταντίνου και πλήθος ειδήσεων και αναλύσεων σχετικά με την εκκένωση της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό και το πώς κατέρρευσε το μέτωπο²⁶.

25. «Πού θα προσέλθουν οι κληρωτοί του 1923», εφ. *Εμπρός*, 3 Αυγούστου 1922, σ. 2.

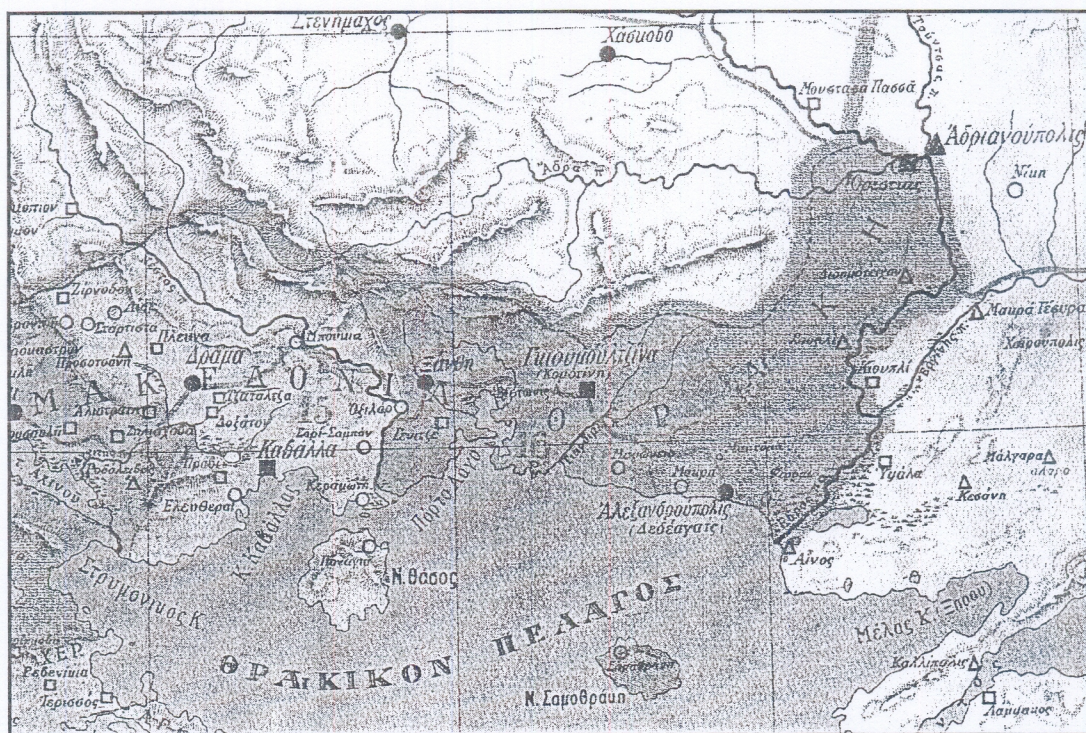
26. Βλ. το δημοσίευμα στο τέλος της παρούσης εργασίας μας.

Ο Σεπτέμβριος μπαίνει με νέους καταλόγους εκατοντάδων τραυματιών που μεταφέρονται από τη Σμύρνη. Μεταξύ των 300 που αναφέρονται στο φύλλο της Καθημερινής της 1ης του μήνα περιλαμβάνεται ο Θάσιος στρατιώτης Μιχαήλ Μαυρουδής του 3ου Τάγματος Μηχανικού. Η Σμύρνη περιγράφεται ως ήρεμη, αλλά όλα τα νέα είναι «γκρίζα».

Τελευταία αναφορά στη Θάσο, πριν από τις φρικαλεότητες στη Σμύρνη και την άτακτη φυγή των προσφύγων από τη Μικρασία, είναι η τραγικά «ορθή επανάληψις» της διαταγής για κατάταξη των κληρωτών του 1923. Οι Θάσιοι και οι άλλοι νησιώτες, αυτοί που στις 13 Αυγούστου καλούνταν να παρουσιαστούν στη Σμύρνη, διατάσσονται τώρα –στις 8 Σεπτεμβρίου 1922– να καταταγούν στη Θεσσαλονίκη²⁷. Η Σμύρνη, το «Γκιαούρ – Ισμίρ», το «Παρίσι της Ανατολής» ήταν πια μια μακρινή ανάμνηση...

Μια νέα περίοδος ξεκινούσε για την Ελλάδα.

Το νησί που φιλοξένησε τις εργασίες του Συμποσίου μας έμελλε να υποδεχθεί νέους κατοίκους, οι οποίοι ζητούσαν σωτηρία και μια νέα πατρίδα.

Παλιός χάρτης που δείχνει ως ένα νομό την Καβάλα, τη Δράμα και τη Θάσο.

27. «Ολόκληρος η διαταγή της προσκλήσεως των κληρωτών του 1923», εφ. Εμπρός, 8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

